

зони впливу (частина поселенської зони міста, сільське поселення, де конкретний тип закладів культури і освіти відсутній) і визначаються як складові системи культурно-освітнього комплексу місцевого рівня.

Література

1. Статистичний збірник закладів культури Чернігівської області за 2011 р. / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2012 р. 2. Статистичний збірник закладів освіти Чернігівської області за 2011 р. / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2012 р. 3. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Флінта Наталія Іванівна; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с. 4. Веб-портал музеїв і заповідників Чернігова та Чернігівської області [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://museum.cult.gov.ua/> 5. Головне управління статистики у Чернігівській області. Статистична інформація: освіта і культура [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://chernivstat.gov.ua/statdani/>

Summary

Afonina O.O. Territorial Organization of Cultural and Educational Complex of Chernigiv Region.

In the article the territorial components of a cultural-educational complex of the Chernigov area are reviewed. The non-uniformity (irregularity) of development of cultural-educational complexes of miscellaneous hierarchic levels is routine.

УДК 911.3 : 314.96 (477.52)

С.І. Сюткін, О.О. Панова

ГЕНДЕРНИЙ ПОРТРЕТ СУМЩИНИ

У статті розглядаються актуальні проблеми впровадження гендерної складової в усі сфери життєдіяльності населення для підвищення гендерної культури українського суспільства та усунення гендерних диспропорцій на ринку праці, в державному управлінні, в демографічній сфері тощо. Значну увагу автори приділяють формуванню поняттєво-термінологічного апарату гендерної географії.

Постановка проблеми. Гендерними дослідженнями в Україні займаються переважно представники гуманітарних наук – філософи, соціологи, політологи, історики, психологи, демографи, економісти. Їх дослідження включають перед усім психологічні, галузеві та вікові аспекти. Системні суспільно-географічні дослідження даної проблематики фактично відсутні (можна відзначити хіба що захист дисертації Кривець О.О [3]). Саме тому проблеми гендерної географії тривалий час залишаються поза увагою.

Метою дослідження є аналіз гендерних співвідношень у суспільно-географічних процесах та з подальшим обґрунтуванням системи заходів для підвищення гендерної рівності в Сумській області та Україні в цілому.

Виклад основного матеріалу. Відміни соціальної та економічної поведінки чоловіків та жінок виникли в результаті певних уявлень про ролі чоловіків і жінок в суспільстві та норми їхньої поведінки. Власне для фіксації цих відмінностей і стали використовувати поняття «гендер». Отже, гендер – це соціальна стать, що визначає поведінку людини в суспільстві і те, як ця поведінка сприймається.

Гендерна ідентичність є результатом ідентифікації людини (індивіда) чи групи людей за соціальною статтю, соціально-рольовим статусом і поведінкою. Гендерні стереотипи є набором загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються суспільних ролей чоловіків і жінок та норм їхньої поведінки. Гендерні ролі визначають як прищеплені навички поведінки в даному суспільстві або соціальній групі, де люди традиційно сприймають якісь види діяльності, завдання і обов'язки як чоловічі або жіночі [1, 2]. Такі уявлення залежать від віку, касто-вої, расової, етнічної приналежності, культури, релігії, а також від географічних, економічних і політичних передумов [3, 5].

Гендерна нерівність є одним із проявів соціально-економічної диференціації населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків в суспільстві. Поширеною є дискримінація за ознакою статі – нерівне поводження відносно чоловіків та жінок при працевлаштуванні, наданні доступу до освіти, ресурсів, допомоги тощо. Така дискримінація може бути прямою і непрямою. Пряма дискримінація за ознакою статі виникає тоді, коли спостерігається різне ставлення до жінок та чоловіків, що витікає із законів, нормативних документів або практики. Непряма дискримінація виникає тоді, коли закони і норми є гендерно нейтральними, а в реальному житті притаманна дискримінація представників певної статі. Проявом такої дискримінації є вимоги, які не мають відношення до виконання даної роботи і яким, зазвичай, можуть відповідати лише чоловіки. Непряма дискримінація виникає, як правило, ненавмисно [2].

Особливої уваги заслуговує неоднаковий розмір заробітної плати чоловіка і жінки за аналогічно виконану роботу та різниця у середній заробітній платі. В контексті даної проблеми застосовується поняття «гендерний розрив у заробітній платі», яке відображає різницю між середніми заробітками чоловіків і жінок та ілюструє нерівний їх доступ до сфер діяльності чи ресурсів.

Жінки є менш конкурентоспроможними на ринку праці через професійну сегрегацію за статевою ознакою. Тобто, для жінок і чоловіків характерні різні види професійної діяльності, різні рівні економічної активності і зайнятості. При цьому жінки, порівняно з чоловіками, обмежуються вузьким вибором про-

фесій (горизонтальна сегрегація) і посідають нижчі за статусом та кваліфікацією посади (вертикальна сегрегація).

Ще одним проявом гендерного розриву є незначна частка жінок серед державних управлінців найвищого рангу. Такій ситуації сприяє багато чинників, одним з яких є «скляна скеля» – образ, що означає невидимий штучний бар'єр, який формується під впливом стереотипів і слугує перешкодою для жінок на шляху до керівних посад.

Створення гендерного портрету як окремого регіону, так і України в цілому є неможливим без аналізу демографічної ситуації. Саме тому соціально-демографічні показники є обов'язковою складовою, яка представлена в гендерних портретах будь-яких територій. Якісний аналіз цих показників дозволяє зробити висновок про схожість основних проблем, з якими стикаються регіони, а також тенденцій, що простежуються. В основу даного дослідження покладені статистичні показники, зібрані у джерелі [4], додатково використані також дані Державного комітету статистики України.

Аналіз ситуації по названим джерелам дозволяє простежити розвиток в Сумській області спільних практично для всіх регіонів України демографічних проблем, серед яких перш за все слід зазначити зростання обсягів і темпів депопуляції населення, погіршення його якісних характеристик та посилення гендерних диспропорцій. Демографічне навантаження в Сумській області за роки незалежності зросло з 680 до 732 осіб непрацездатного віку на 1000 осіб працездатного віку [4]. При цьому частка осіб у віці, молодшому за працездатний, становить менше 15%, а частка населення пенсійного віку перевищила 25%. Це свідчить про значні темпи «старіння населення» та значні проблеми із забезпеченням трудовими ресурсами у найближчому майбутньому.

Динаміка статево-вікової структури населення як України, так і Сумської області відбиває стабільну перевагу жінок у загальній чисельності та більший середній вік жіночого населення (внаслідок більшої на 12 років середньої тривалості життя). В Сумській області 54,4% населення становлять жінки та 45,6% – чоловіки. Середній вік населення Сумської області сягнув 41,4 роки (43,9 р. – жінки; 38,4 р. – чоловіки), гірші показники спостерігаються тільки в Чернігівській області.

Погіршення демографічної ситуації, без сумніву, є результатом у тому числі й гендерних диспропорцій, а також існуючих в суспільстві соціальних негараздів, які також мають гендерну складову. Адже процеси зниження народжуваності обумовлені цілою низкою інших причин, окрім біологічних: економічними, соціальними, культурними, психологічними. У багатьох випадках це може бути

наслідком зміни соціального статусу жінок, розширення сфери їхніх суспільних, позасімейних інтересів, підвищення рівня освіти та зайнятості [1, 3, 5].

При цьому рівень конкурентоспроможності жінок на ринку праці порівняно з чоловіками є нижчим, особливо з врахуванням віку та наявності дітей. Професійні можливості жінок в Україні обмежені й кар'єрним зростанням, хоча серед усіх працюючих з вищою освітою в галузях господарства України жінки становлять 55%. Гендерні диспропорції керівництва підприємствами галузей господарства в Україні є такими: 78% підприємств очолюють чоловіки і лише 22% – жінки [2].

Негативний вплив гендерної сегрегації в «горизонтальній» формі (між різними професіями та видами економічної діяльності) полягає в зниженні гнучкості ринку праці, обмеженні для окремих працівників (як жінок так і чоловіків) можливостей працювати за певними професіями, що зменшує ефективність використання людського потенціалу та сприяє посиленню розшарування населення за рівнем доходу. Жіноча зайнятість традиційно переважає у сферах діяльності з найнижчими рівнями середньої заробітної плати – сфері соціального забезпечення, освіті, охороні здоров'я, побутовому обслуговуванні та культурі, в яких жінки становлять понад 70% працівників. Водночас «чоловічими» видами діяльності залишаються високооплачувані галузі важкої промисловості, транспорт, сфера підприємництва.

Менш сприятливе становище жінок на ринку праці Сумської області зумовлене не лише дією ринкового конкурентного механізму та наявністю прямих бар'єрів для зайнятості (вужчий професійний вибір, відсутність необхідних для них робочих місць або необхідної кваліфікації), а й істотно пов'язане з репродуктивною діяльністю. Внаслідок цього жіноча робоча сила цінується менше, і жінки наражаються на непрямі перешкоди, породжені гендерними стереотипами.

Серед жінок працездатного віку значно більшою є частка тих, у кого основним джерелом засобів існування виступали допомога, у тому числі по безробіттю, та утримання іншими особами.

Одним із провідних напрямків аналізу при створенні гендерного портрету області було питання представництва жінок та чоловіків в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Так, серед 85 депутатів Сумської обласної ради – лише 15 жінок, що складає 18%. Голова обласної ради та три його заступники – всі чоловіки. З 14 депутатів, які входять до складу Президії обласної ради, лише 3 жінки, що складає 21,4%. Така ситуація є не тільки проявом гендерного дисбалансу, але фак-

тично створює і відображає існуючий стереотип відношення до жінки у суспільстві, тиражуючи його на всі сфери життя регіону.

На основі порівняння адміністративно-територіальних одиниць України за сумарним проявом індикаторів гендерної нерівності в соціально-демографічних процесах, на ринку праці (зокрема диспропорцій у заробітній платі), за співвідношенням тривалості життя та іншими показниками виділяються 5 типів регіонів України за проявом гендерної нерівності [3].

Тип 1 – найменший негативний прояв індикаторів гендерної нерівності в суспільно-географічних процесах; тип 2 – найбільший негативний прояв індикаторів гендерної нерівності в соціально-демографічних процесах, але низький негативний прояв гендерних індикаторів економічної активності і безробіття; тип 3 – найменший негативний прояв індикаторів гендерної рівності в соціально-демографічних процесах з низьким негативним проявом гендерних індикаторів співвідношення заробітної плати та значним негативним проявом індикаторів безробіття; тип 4 – середній рівень негативного прояву індикаторів гендерної рівності в усіх соціально-демографічних процесах; тип 5 – найбільш негативний прояв індикаторів гендерної рівності в соціально-демографічних процесах, але з дуже низьким негативним проявом індикаторів співвідношення заробітної плати.

Серед усіх 5-ти вищеназваних типів хіба що перший можна вважати позитивним (прикладами є місто Київ, Дніпропетровська та Запорізька області). Сумська область відноситься до 5-го типу, але його не можна вважати абсолютно найгіршим (всі типи з 2-го по 5-й є негативними, при цьому в кожного своя специфіка).

Загалом проблеми гендерної рівності (нерівності) в Сумській області ще недостатньо дослідженні та не охоплюють всього спектра умов і взаємозалежностей. Зокрема, досить гостро стоїть питання гендерної нерівності в сільській та міській місцевості; в депресивних регіонах, де відбувається занепад соціальної сфери тощо.

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**:

1. Гендерна географія є складовою частиною соціальної географії, що вивчає гендерні співвідношення в суспільно-географічних процесах та їхні регіональні відмінності.

2. Географічний прояв гендерних проблем зумовлений різними рівнями урбанізації та соціально-економічного розвитку регіонів, образом життя та ментальністю населення, господарською спеціалізацією території тощо.

3. Гендерній ситуації в Україні властиві певні закономірності:

- гендерні диспропорції зростають відповідно до підвищення рівня державного чи господарського управління;
- гендерні відміни зростають з підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня населення;
- гендерний розрив зростає із підвищенням рівня соціально-економічного розвитку території та рівня життя населення.

4. Сумська область в своєрідній типології регіонів України за ступенем прояву гендерної нерівності відноситься до 5-го типу (в цілому негативного), який характеризується найбільшим проявом індикаторів гендерної нерівності в соціально-демографічних процесах, але дуже низьким проявом негативних індикаторів співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок.

5. Аналіз представництва чоловіків та жінок в органах державної влади та місцевого самоврядування свідчить про нерівний доступ жінок до процесу прийняття рішень та обмеженість впливу жінок на прийняття рішень стосовно всіх напрямків розвитку Сумської області та низових адміністративних районів.

6. Законодавство, на якому ґрунтується гендерна політика в Україні, має декларативний характер. З огляду на це, пріоритетними для вирішення гендерними проблемами в державі сьогодні є: відсутність рівного для чоловіків і жінок доступу до владних та політичних інституцій; дискримінація жінок на ринку праці; побутове насильство над жінками; незадовільний стан здоров'я, висока смертність та низька тривалість життя чоловіків.

7. Формування гендерної соціально-економічної культури у суспільстві, поширення гендерних знань, реалізація ідей гендерної рівності сприяє ефективному використанню людського потенціалу як чоловіків так і жінок, а отже, розширенню можливостей людського розвитку.

Література

1. Болотська О.А. Співвідношення складових іміджу лідера-жінки як комунікативного елемента громадського діяча / О.А. Болотська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 1. – С. 51-54.
2. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні / О. Венгер // Політичний менеджмент. – 2009. – № 3. – С. 145-152.
3. Кривець О.О. Суспільно-географічне дослідження гендерних співвідношень в регіонах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «економічні та соціальна географія» / О.О. Кривець. – Київ, 2012. – 20 с.
4. Куранова С.М. Жінки і чоловіки Сумської області у 2008 – 2013 роках: стат. збірник / С.М. Куранова. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області. – 2013. – 120 с.
5. Мезенцева Н.І. Суспільно-географічні аспекти гендерних досліджень / Н.І. Мезенцева, О.О. Кривець // Економічна та соціальна географія: наук. збірник. – 2010. – Вип. 60. – С. 37-42.

Summary

Siutkin S.I., Panova O.O. **Gender Portrait of Sumy Region.**

This paper is raising topical issues of implementing gender component into all spheres of activities of daily living for increasing gender culture of Ukrainian society and elimination of gender

disparities in the labor market, in government management, in the demographic sphere etc. Much attention is paid for the creation of gender geography nomenclature.

УДК 911.3 : 331.5 (477.52)

А.С. Лугова, С.І. Сюткін

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються суспільно-географічні проблеми функціонування ринку праці Сумської області, зокрема закономірності та диспропорції у взаємозв'язку населення і сфер прикладання праці. Особливості територіальної диференціації ринку праці Сумщини відображені за допомогою районування і типізації субрегіональних і локальних ринків праці.

Постановка проблеми. Ситуація на ринку праці відображає більшість соціально-економічних та політичних процесів, що відбуваються в державі, та фокусує в собі найгостріші проблеми суспільства: високий рівень безробіття, неконтрольований відтік робочої сили, зниження рівня доходів населення тощо. Водночас ринки праці регіонів України мають свою специфіку. Особливу групу формують ринки праці депресивних регіонів, типовим прикладом яких є ринок праці Сумської області.

Мета дослідження: суспільно-географічний аналіз ринку праці Сумської області та особливостей його територіальної диференціації.

Виклад основного матеріалу. *Регіональний ринок праці* – це суспільно-географічний простір, де в результаті взаємовідносин між роботодавцями та найманими працівниками відбувається узгодження попиту, пропозиції та ціни робочої сили, яке обумовлене соціально-економічними та географічними чинниками. Основними функціями регіонального ринку праці є: інформаційна; посередницька; ціноутворююча; стимулююча; прогресивна. Він вирізняється динамізмом, особливостями формування, розподілу та використання робочої сили, зовнішніми і внутрішніми зв'язками та можливостями вирішення соціальних проблем [2].

Важливою умовою виділення регіонального ринку праці є наявність одного або кількох «центрів» (як правило, великих міст) та «периферії», що пов'язана із центром стійкими зв'язками з використання трудових ресурсів. У межах регіонального ринку праці доцільно виділяти *субрегіональні* та *локальні* ринки праці. Субрегіональний ринок праці формується з урахуванням особливостей системи розселення, господарської спеціалізації, трудових зв'язків. Локальний ринок праці являє собою найнижчу ланку ієрархічної структури державного ринку праці і охоплює компактну територію та формується на основі